

Název:

Systém Verde, jeho implementace a provoz na Univerzitě Karlově v Praze

Abstrakt:

Příspěvek informuje o Verde - systému pro správu elektronických informačních zdrojů, průběhu jeho implementace a provozu na Univerzitě Karlově v Praze. V závěru příspěvku jsou popsány fáze životního cyklu elektronických informačních zdrojů a rekapitulace výhod systému pro knihovníky UK.

Title:

The Implementation and Operation of Verde at Charles University in Prague

Abstract:

This article provides information about the implementation and operation of Verde - an Electronic Resource Management System at Charles University in Prague. The conclusion describes the five phases of the electronic resources life cycle as follows: selecting, trial, acquisition and licensing, use and subscription renewal or rejection. The system operates according to these phases and increases the efficiency of the library workflow.

Krátce o Verde

Verde (<http://www.exlibrisgroup.com/category/VerdeOverview>) je produkt společnosti Ex Libris, který má instituci sloužit jako jediný vstupní bod pro administraci všech přístupných elektronických informačních zdrojů (dále jen EIZ) a umožňuje jednoduše spravovat složité procesy, které jsou pro EIZ charakteristické. EIZ procházejí životním cyklem, jehož fáze systém Verde sleduje a nabízí knihovníkům ušetření času a nákladů na EIZ, snadnou orientaci v obrovském množství informací o EIZ a automatizaci stále se opakujících činností. Na design systému měla velký vliv DLF ERMI (Digital Library Federation Electronic Resource Management Initiative - <http://www.diglib.org/standards/dlf-erm02.htm>), jejíž doporučení a standardy jsou v systému respektovány, především v licenčním záznamu. Verde je nástroj pro knihovníky, avšak pro integraci s dalšími systémy má jednoznačně definované webové služby (SOAP).

Verde má tyto charakteristické vlastnosti:

- obsahuje komplexní znalostní bázi, která představuje obsáhlý katalog elektronických zdrojů dostupných na trhu s informacemi
- poskytuje podporu konsorcií různých typů, sdílení informací napříč konsorcií i autonomní správu dat
- má otevřenou architekturu, podporuje interoperabilitu založenou na webových službách (SOAP).
- archivuje data související se správou EIZ včetně licenčních a akvizičních záznamů

Verde na Univerzitě Karlově v Praze

Systém Verde byl instalován na server Univerzity Karlovy v Praze (dále jen UK) začátkem roku 2007. Následně téměř rok probíhala implementace systému, která spočívala především v ujasnění workflow pro práci s elektronickými zdroji na UK napříč celým jejich životním cyklem, školení fakultních knihovníků a sběr a plnění databáze daty. V současné době je implementace úspěšně ukončena a systém je v rutinním provozu, což představuje průběžné doplňování dat o nakupovaných

zdrojích, zdrojích ve zkušební lhůtě, obnovu a rušení předplatného, měsíční KB update, údržbu databáze a čtvrtletně instalaci nového Service Packu. Způsob aktivace zdrojů byl v roce 2010 upraven pro zpřístupnění v prostředí Shibboleth.

Krátce po nainstalování Verde bylo zahájeno školení knihovníků. Základní seminář pro knihovníky na UK byl jednodenní. První část školení byla věnována vyhledávání a prohlížení dat, druhá část sběru, vkládání a editaci dat. Do dnešního dne se základního semináře zúčastnilo celkem 28 knihovníků z 16-ti fakult a součástí UK. Na školení navazovaly konzultační dny, ve kterých školitel Verde osobně navštívil danou fakultu a konzultoval s knihovníky dotazy a připomínky. Z proškolených 28 knihovníků do Verde vkládá data 5 knihovníků z těch fakult UK, které nakupují větší množství EIZ samostatně (např. FF, PřF, CERGE). Ostatní přijali nabídku od ÚVT spravovat záznamy centrálně. Knihovníci z menších fakult a součástí UK, kteří si ponechali práva pouze pro prohlížení záznamů, se však na správě EIZ podílí sběrem dat a dodáváním podkladů pověřenému pracovníkovi ÚVT.

Krátce k implementaci

Ke každému předplacenému zdroji na UK bylo nutné shromáždit velké množství dat potřebných pro jejich správu a provoz. Knihovníci získávali podklady ze svých „archivů“ (vlastní archivy, různé datové soubory, letáky, statistiky, webové stránky). Data byla vkládána do Verde ručně či pomocí systémových nástrojů pro import dat. Chybějící podklady bylo potřeba žádat u dodavatelů či poskytovatelů předplacených zdrojů, což často představovalo zdlouhavý proces. V Tabulce č. 1 uvádím data související s EIZ a způsob jejich správy před tím a po té, co byl na Univerzitě Karlově v Praze instalován systém ERM Verde.

Data související s EIZ	Správa dat bez systému ERM	Správa dat se systémem ERM
Kontaktní informace na knihovny, poskytovatele, dodavatele apod.	adresář v emailové aplikaci, různé soubory	ERM
Informace ke vzdálenému přístupu (URL, ID, hesla)	xls soubory	ERM
Přístupové informace k uživatelským statistikám a admin webům EIZ	xls soubory, nebo uložené ve webovém prohlížeči	ERM
Uživatelská omezení	licenční smlouvy v papírové, nebo el. podobě, často neevidováno	ERM, dosud není kompletní
Způsob nákupu EIZ	faktury, často neevidováno	ERM
Faktury	šanoný	dosud se neeviduje
Uživatelské statistiky	složky v emailové aplikaci, různé typy souborů uložené na PC	částečně ERM
Licenční smlouvy	šanoný, pdf soubory	ERM, dosud není kompletní
Informace k rozpočtům a grantovým programům	různé typy souborů uložené na PC, šanoný	částečně v ERM
Autentikační metody	nezaznamenáváno	ERM
Automaticky generované reporty	nedostupné	ERM

(např. předplacené a zrušené EIZ, kdo má přístup, od jakého dodavatele apod.)		
Problémy s přístupem ke zdroji	složky v emailové aplikaci, nebo neevidováno	ERM
Pokrytí portfolia	xls soubory, často neevidováno	ERM
Akviziční údaje	různé typy souborů, šanony, často neevidováno	ERM
Samostatně nakupované e-books, e-journals	šanony, statické webové stránky fakult	ERM

Tabulka č. 1 – Způsob správy EIZ na UK před a po implementaci systému ERM Verde

Stav po implementaci – přínosy pro UK

Na webových stránkách systému <http://verde.cuni.cz> jsou každý měsíc vystavovány statistické údaje k datům uloženým ve Verde (počty zdrojů spravovaných celouniverzitně a na jednotlivých fakultách). K dnešnímu dni je na UK aktivováno zhruba 170 předplacených a 90 volně dostupných plnotextových a bibliografických databází obsahujících e-časopisy, e-knihy a referenční zdroje. Uživatelé na UK mohou prohledávat 130 tisíc předplacených a 48 tisíc volně dostupných e-časopisů a e-knih přes 190 různých uživatelských rozhraní. Statistická data vycházejí z počtu aktivovaných zdrojů ve Verde.

Data uložená ve znalostní bázi sdílí každý zaměstnanec pracující s EIZ a proškolený v systému Verde. Sofistikovaný způsob nastavování uživatelských práv v systému Verde dovoluje uchovávat ve znalostní bázi citlivé informace. Například k licenčním záznamům může mít přístup pouze knihovník, který má licence ve své kompetenci, k vyhledávání v katalogu EIZ může mít naopak přístup každý knihovník. Znalostní báze obsahuje informace o začátku a konci předplatného, seznam knihoven, které mají ke zdroji přístup, údaje o osobách, které za zdroj zodpovídají, rozsahy IP adres, kontakty na kolegy, kontakty na dodavatele a poskytovatele zdrojů, URL adresy pro přímý a vzdálený přístup, uživatelská jména a hesla pro vstup do webového rozhraní administrace zdrojů a uživatelských statistik a další užitečná data, to vše na jednom místě. Kromě knihovníků z fakultních knihoven čerpají informace z Verde také správci systémů SFX, EZProxy, MetaLib a PEZ. Díky synchronizaci Verde s SFX není potřeba podruhé ručně aktivovat předplacené EIZ také v systému SFX, který nabízí služby uživatelům knihoven. Změny provedené u předplacených titulů ve Verde se automaticky promítnou v SFX. Tato funkce markantně šetří čas správcům SFX. Na synchronizaci Verde – SFX navazuje synchronizace SFX – Aleph. V praxi to znamená, že elektronické tituly, které jsou přístupné díky Verde v SFX, jsou zároveň přístupné přes OPAC systému Aleph.

Co ještě schází

Na druhé straně je nutné zmínit, že Verde v současné době nemá vhodný nástroj pro vytváření výstupů ze znalostní báze. Verde nabízí celkem šest druhů reportů, z nichž většina není pro účely UK využitelná. Citelně chybí možnost jednoduše analyzovat např. překryvy předplatného. Tuto mezeru na UK zatím supluje služba Advanced Collection Tool, která je součástí administrátorského rozhraní SFX. Mocnější nástroj pro výstupy ze systému bude, podle Ex Libris, v nové verzi systému Verde, jež bude součástí nedávno avizovaného komplexního konceptu URM.

Další slabinou Verde byla absence analýzy uživatelských statistik. Tento nedostatek společnost Ex Libris zmírnila tím, že počátkem roku 2009 nabídla držitelům licence Verde zdarma novou externí službu s názvem Verde Usage Statistics Service (VUSS), která uměla zpracovat statistická data ve formátu COUNTER. Služba však nebyla dokonalá. Nabízela analýzu pouze dvou typů reportů, Journal Report 1 a Database Report 1. I když v té době už někteří velcí poskytovatelé databází nabízeli služby pro automatické stahování dat pomocí protokolu SUSHI, služba od Ex Libris tuto funkci v roce 2009 nepodporovala. UK byla mezi prvními knihovnami na světě, které službu pro analýzu statistik začaly využívat. Zpočátku docházelo při importu dat k chybám. Některé soubory stažené od poskytovatelů databází ve formátu COUNTER služba neakceptovala. Stažené soubory s daty bylo nutné ještě modifikovat do podoby, kterou služba přijme. Koncem roku 2009 jsem byla požádána zástupci Ex Libris o připomínkování funkcí služby. Svými návrhy jsem se podílela na vylepšení nové verze, která je v současné době k dispozici zdarma jak pro držitele licence Verde, tak pro držitele licence SFX, název byl proto zkrácen na UStat (Usage Statistics). Nejdůležitějším zlepšením služby je podpora automatického stahování dat pomocí protokolu SUSHI u více než dvaceti poskytovatelů, jejichž počet neustále roste. UStat umožňuje vytvořit pět typů reportů : report podle časopisů, podle databází, podle producentů, podle uživatelského rozhraní a podle předplatitele (na UK jsou to jednotlivé fakulty). Bohužel stále chybí možnost importovat data pro Book Report 1. Nákupy e-books na UK každoročně rostou a už nyní tento typ reportu knihovnici postrádají. O využití služby UStat na UK bude publikován samostatný příspěvek v některém z dalších čísel online časopisu Ikaros, nebo Inflow.

Samostatnou a velmi ožehavou kapitolou pro správu EIZ je správa autorit. V nepřeberném a stále se „pohybujícím“ množství EIZ je nad lidské síly udržet znalostní bázi aktuální. Znalostní bázi Verde spravuje společnost Ex Libris, což je jedna z hlavních výhod systému. Aktualizace znalostní báze probíhá vždy jen jednou za měsíc, dochází proto ke krátkému zpoždění mezi změnou provedenou u nakladatele a tím, kdy se změna projeví v katalogu Verde. Pro knihovníky na UK je asi nejsložitější najít ve Verde zdroj, který nakoupili. Název ve znalostní bázi se totiž často neshoduje s názvem, který je pro zdroj zažitý v ČR, či který je uveden v licenční smlouvě. České elektronické zdroje centrální znalostní báze neobsahovala téměř žádné. Pro takové zdroje se zakládá lokální záznam a zpětně se žádá v Ex Libris o jejich zařazení do báze centrální. Některé české zdroje už se do centrální báze podařilo zařadit.

Do budoucna si přejeme zprovoznit automatickou synchronizaci Verde s dalšími informačními systémy – EZB, PEZ, MetaLib a EZproxy - přes API (Application Programming Interface).

Závěr

Navzdory tomu, že implementace systému Verde na UK byla náročná a poněkud pozměnila zažitý způsob správy EIZ, jsou změny vynucené implementací hodnoceny knihovnickou komunitou UK pozitivně. V důsledku implementačních změn mají knihovníci na UK mnohem větší přehled o tom, v jaké fázi životního cyklu se každý EIZ nachází, šetří čas při vyhledávání informací, o EIZ byly sesbírány důležité informace, které doposud většinu z knihovníků nezajímaly (např. podporuje poskytovatel statistiky ve formátu COUNTER a služby SUSHI, federativní vyhledávání, vzdálený přístup a OpenURL?). V návaznosti na četné otázky ze strany knihoven se nutně musí zlepšit i služby dodavatelů/poskytovatelů EIZ (např. připojení se k projektu COUNTER, SUSHI, pohotovější reakce na požadavky knihoven). Investice do systému Verde vedla k potřebné inventuře stavu EIZ na UK.

Fáze životního cyklu elektronických informačních zdrojů a shrnutí výhod systému Verde pro UK:

1. První fází životního cyklu je **zjištění, vytipování** zdroje. V této fázi Verde poskytuje knihovníkům na UK důležitou informaci o obsahu databáze, kterou mají zájem vyzkoušet a případně koupit. Systém umožňuje analyzovat, ve kterých dalších databázích se tituly z uvažované databáze nacházejí, které z vyhledaných databází má již knihovna předplacené a které nikoliv, jaké je časové pokrytí časopisu v jednotlivých databázích a v jakém uživatelském rozhraní je databáze uživatelům přístupná.
2. Další fází životního cyklu je **testování a zkušební přístup** ke zdroji. Systém Verde slouží k registraci všech trialů přístupných pro uživatele knihoven UK. Fakultní knihovníci mohou zjistit, které zdroje právě jsou, nebo které byly zpřístupněny ve zkušební době, které zdroje se knihovna po uplynutí zkušební doby rozhodla nakoupit a které nikoliv. Knihovníků, kteří jsou zodpovědní za zpřístupnění zdroje systém zasílá zprávy s upozorněním na nově aktivovaný trial či právě ukončený trial. Takto oslovení knihovníci mohou k hodnocenému zdroji vložit svá doporučení. Pokud je zdroj po ukončení trialu nakoupen a toto rozhodnutí zaznamenáno v trialovém záznamu, postupuje knihovník podle vytvořeného workflow k další fázi životního cyklu EIZ
3. Klíčovou funkcí systému Verde jsou záznamy týkající se **akvizice a licence**. V systému jsou uložena veškerá kvantifikovatelná data jako je cena, počet současně pracujících uživatelů, doba předplatného, možnosti obnovení předplatného, která knihovna UK zdroj financuje a z jakých finančních prostředků, u kterého dodavatele/poskytovatele byl zdroj nakoupen, číslo faktury z AKS, v jaké výši byla na zdroj poskytnuta sleva, o kolik procent ročně garantovaně roste cena atd. Navíc jsou v systému uchovávány plné texty licencí, do kterých pak lze kdykoliv znovu nahlédnout.
4. Aktivní **využívání EIZ** a sledování jejich využívanosti: knihovníci na UK nacházejí v systému Verde odpovědi na otázky týkající se technické podpory EIZ. Vyskytne-li se problém s přístupem ke zdroji, uživatelé ve Verde najdou kontakt na zodpovědnou osobu, mohou zaznamenávat vývoj řešení problému. Ve Verde jsou ukládány dostupné informace pro přístup k uživatelským statistikám a administraci zdrojů. K detailní analýze uživatelských statistik z různých hledisek je využívána služba Ustat, která umožňuje stahování statistik od producentů databází pomocí protokolu SUSHI. Synchronizační proces zajišťuje aktivaci předplacených EIZ v systému SFX pro studenty a pedagogy na UK.
5. Rozhodování o **zrušení či obnovení předplatného**: kombinace uživatelských statistik a údajů o ceně usnadňují knihovníkům rozhodování o obnovení či zrušení předplatného. Hodnotit mohou i spolehlivost a vstřícnost poskytovatele podle záznamů o průběhu řešení problému s přístupem ke zdroji. I když se knihovníci rozhodnou přístup do zdroje neobnovit, bude pravděpodobně nutné spravovat archivy, ke kterým má knihovna nadále přístupová práva. Verde k tomu účelu archivuje akviziční, licenční, přístupové i administrativní záznamy za jednotlivá předplatná období.

Pozn.: Příspěvek je rozšířenou verzí článku: [Beitlová Michaela](#). Implementace a provoz systému Verde na Univerzitě Karlově v Praze. *Inflow: information journal* [online]. 2011, roč. 4, č. 1 [cit. 2011-02-11]. Dostupný z WWW: <<http://www.inflow.cz/system-verde-jeho-implementace-provoz-na-univerzite-karlove-v-praze>>. ISSN 1802-9736.

Klíčová slova:

Elektronické informační zdroje – management – systémy – implementace